

LATIFA JANRIDAGI ASARLARNING JAHON FOLKLORSHUNOSLIGIDA O‘RGANILISHI VA LATIFALARNING BUGUNGI KUN UCHUN AHAMIYATI**Mardonov Maxmud Sobir o‘g‘li***tadqiqotchi, Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti,**tel:998933181397, gmail: mmaxmud1992@gmail.com*

Annotatsiya. *Inson qadimdan atrof muhitda ro‘y berayotgan voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirgan. Bu munosabat, avvalo, turli xatti-harakatlar, ovozlari, ehtiroslar vositasida amalga oshgan. Keyinchalik so‘zlar, so‘z yig‘indisi, raqslar his-tuyg‘ularni ifodalagan. Yana keyinroq odamlar o‘zlaricha dunyoning, tabiatning, hayvonlar, o‘simliklar, tog‘lar, suvlarning paydo bo‘lishini izohlovchi to‘qima hikoyalar o‘ylab topadilar. Yigitlar, qizlar muhabbat qo‘shiqlarini to‘qiydilar. Qabila-urug‘ning mard va jasur yigitlari haqida, ularning g‘aroyib qahramonliklari haqida afsona va rivoyatlar paydo bo‘ladi. Bularning hammasi hali yozuv madaniyati vujudga kelmasdan oldin jamoa-jamoa bo‘lib yashayotgan aholi o‘rtasida shuhrat topadi. Bugungi kunda biz ularni “xalq og‘zaki ijodi” deb atashga odatlanganmiz. Shuning uchun ham xalq og‘zaki ijodini milliy qadriyatlar deb atash odat bo‘lgan. Xalq og‘zaki ijodi ilmda folklor deb yuritiladi. Bu atamani 1846-yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo‘lib, uning ma‘nosi “xalq donoligi” degan tushunchadan iborat. Aslini olganda, folklor deganda, xalq tomonidan yaratilgan hamma san‘at namunalari tushuniladi. Me‘morlik, naqqoshlik, ganchkorlik, zardo‘zlik, musiqa, raqs, og‘zaki adabiyot namunalari – hammasini folklor deb tushunish qabul qilingan. Har bir san‘at sohasida ish olib borayotgan mutaxassis o‘zi tanlagan turni “folklor” deb atayveradi.*

Kalit so‘zlar: *latifalarni o‘rganish usullari, folklorshunoslikning asoslari, yig‘ish va tahlil, latifalarning tarixiy rivojlanishi, madaniy birlikni mustahkamlash.*

Kirish. Dunyo xalqlari miflarini folklorshunoslik quyidagi ko‘rinishlarda tasnif etadi:

1) Ibtido haqidagi miflar (olamning yaratilishi va yerdagi hayotning paydo bo‘lishi haqidagi miflar); 2) Samoviy miflar (osmon jismlari va tabiat hodisalarining paydo bo‘lishi haqidagi miflar); 3) antropogenik miflar (g‘ayrioddiy xislatlarga ega bo‘lgan afsonaviy peronajlar haqidagi miflar – masalan, Gerakl, Gelgamish, Doroko‘z, Ozitqi, Albasti, Alanqasar, Hubbi haqidagi miflar); 4) kult miflar (muayyan e‘tiqodiy ishonchlar bilan bog‘liq miflar, masalan hosildorlik kulti, suv kulti, o‘simlik kulti, olov kulti haqidagi miflar); 5) totemistik miflar (totem-ajdod haqidagi qadimgi tasavvurlar asosida kelib chiqqan miflar); 6) kalendar miflar (yil, oy, kun hisobi bilan bog‘liq miflar – masalan: Ayamajuz, ahman-dahman, chilla, to‘qson hisobi, bilan bog‘liq miflar); 7) o‘lib-tiriluvchi tabiat kultlari haqidagi miflar (“Go‘ro‘g‘li” dostoni, Go‘ro‘g‘li, Rayhon poshsho, Hiloloy, Zaydinoy obrazlari asosida turuvchi miflar); 8) animistik miflar (jon haqidagi tabiatdagi barcha narsalarning, butun borliqning joni haqidagi tasavvurlar ifoda topgan miflar); 9) manistik miflar (ajdodlar homiyligi haqidagi miflar); dualistik miflar (ezgulik va yovuzlik

kuchlari o‘rtasidagi kurash haqidagi asotiriy qarashlarni o‘zida aks ettiruvchi miflar); 11esxatologik miflar (olamning intihosi, oxir zamon to‘g‘risidagi miflar)

O‘rta Osiyoda yashaydigan xalqlarning o‘tmish hayoti bilan bog‘liq miflarning dastlabki namunalari “Avesto” kitobida berilgan. “Avesto” qadimgi Xorazmda yashagan ajdodlarimiz ijodi mahsulidir. Avval og‘zaki tarzda vujudga kelgan asar yozuv madaniyati shakllangandan so‘ng Zardusht tashabbusi bilan 12 000 qora mol terisiga oltin harflar bilan bitildi. XI asrdagi afsonalar qayd etilgan “Kitobi Dada Qo‘rqut” va XIII asrda yashagan O‘g‘uz qog‘on haqidagi “O‘g‘uznoma” deb atalgan kitoblarda (ulardagi voqealar, afsonalar matnining ancha avval yaratilganini bildirsa ham ilmiy asarlarda XI va XIII asrlar qayd etilgan) turkiy qabila va urug‘lar tarixi haqidagi mifik tasavvur ifodalari o‘rin olgan.

Latifa janridagi asarlarning jahon folklorshunosligida o‘rganilishi:

1. Folklorshunoslikning Asoslari:

- o Folklorshunoslik xalq ijodiyoti, an‘anaviy madaniyat va qadriyatlarni o‘rganish bilan shug‘ullanadi. Latifalar folklorshunoslikning muhim qismi bo‘lib, ular jamiyatning tarixi, an‘analari, urf-odatlar, qadriyatlari, hayot tarzi, qarashlari va dunyoqarashi haqida ko‘p narsalarni aytib beradi.

- o Latifalar folklorshunoslikning boshqa janrlari (ertaklar, afsonalar, maqollarning) ichiga ham kirib, ularni boyitadi va ularga yangi talqinlar beradi.

2. Latifalarni O‘rganish Usullari:

- o **Yig‘ish va Tahlil:** Latifalar og‘zaki ravishda tarqaladi, shuning uchun folklorshunoslar ularni to‘plash va tahlil qilish uchun turli xil usullarni qo‘llaydi.

- **Yozuvchilar va To‘plovchilar:** Bir necha asrlar davomida yozuvchilar va folklorshunoslar latifalarni to‘plash va yozib olish bilan shug‘ullanganlar.

- **So‘rovnomalar:** Zamonaviy davrda folklorshunoslar so‘rovnomalar orqali odamlardan ular bilgan latifalarni yig‘ish, ularning kelib chiqishi va ma‘nosini o‘rganish bilan shug‘ullanishadi.

- **Arxiv materiallari:** Muzey va arxivlarning eski kitoblari, hujjatlari, yozuvlari ham latifalarni o‘rganish uchun qimmatli manbadir.

- o **Taqqoslash:** Turli-tuman mintaqalardan, davrlardan va madaniyatlardan olingan latifalarni bir-biri bilan taqqoslash, ularning o‘xshashliklarini va farqlarini aniqlash va umuminsoniy qadriyatlar, g‘oyalar va fikrlash usullarini tushunishga imkon beradi.

3. Latifalarning Jahon Miqyosdagi Tadqiqotlari:

- o **Vladimir Propp:** Rus folklorshunosligi bo‘yicha yirik olim V.Propp ertaklarni o‘rganishda strukturalistik usullarni qo‘llagan, bu usullar keyinchalik latifalarni tahlil qilishda ham qo‘llanila boshlandi.

- o **Stiven Spenser:** Ingliz folklorshunosligi bo‘yicha olim S.Spenser latifalarning ijtimoiy-madaniy ahamiyati, ularning g‘oyaviy mazmuni va madaniy kontekstlarini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar olib borgan.

- o **Antropologlar:** Antropologlar latifalarni o‘rganib, jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, madaniy qadriyatlari, qarashlari va xulq-atvorini chuqur tahlil qiladilar.

Latifalarning Tarixiy Rivojlanishi:

1. **Qadimgi davrlar:** Qadimgi Yunoniston va Rimda latifalar va hazil-mutoyibalar afsonalar, hikoyalar, she'rlar va teatr asarlarida uchragan. Qadimgi Misrda ham latifalar, anekdotlar va qiziqarli hikoyalar yozib qoldirilgan.

2. **O'rta Asrlar:** O'rta asrlarda diniy mavzularda latifalar va hikoyalar paydo bo'lgan, bu davrda cherkovning obro'si va diniy dogma tanqid qilingan. Nasreddin Hujja kabi shaxslarning anekdotlari ushbu davrning eng mashhur latifalaridan biri hisoblanadi.

3. **Uyg'onish davri:** Uyg'onish davri adabiyotida satirik latifalar va hazil-mutoyibalar keng tarqalgan edi.

4. **XIX-XX asrlar:** XIX-XX asrlarda latifa janrining rivojlanishiga anekdotlar, qiziqarli hikoyalar, hazil va satira asarlari ta'sir ko'rsatgan.

Latifalarning Ijtimoiy-Madaniy Ahamiyati:

1. **Jamiyatdagi o'zgarishlarni aks ettirish:** Latifalar jamiyatdagi o'zgarishlarni, qadriyatlarning o'zgarishini, xatti-harakatlardagi o'zgarishlarni va dunyoqarashdagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Ular jamiyatning muammolarini, qoidalarini, an'alarini va insoniy tabiatni hazil bilan tanqid qilishga yordam beradi.

2. **Madaniy birlikni mustahkamlash:** Latifalar turli-tuman madaniyatlardagi odamlarni bir-biriga yaqinlashtirishga va ular o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga yordam beradi. Ular kulgi orqali madaniy almashinuvni rag'batlantiradi va bir-birini tushunishni osonlashtiradi.

3. **Ijtimoiy-siyosiy tanqid:** Latifalar ko'pincha siyosiy tizimni, hokimiyatni, ijtimoiy adolatsizliklarni, ijtimoiy kamchiliklarni va boshqa muammolarni hazil bilan tanqid qilish uchun ishlatiladi.

4. **Xalqning aqliy salohiyatini ko'rsatish:** Latifalar xalqning aql-idrokini, hazil-mutoyibasini, qiziqarli fikrlash uslubini, madaniy boyligini va tilning ijodiy imkoniyatlarini namoyish etadi.

Latifalarning Bugungi Kun Uchun Ahamiyati:

1. **Stressni yengish:** Latifalar odamlarning stressini yengishga, hayotning og'irliklarini yengillashtirishga, kayfiyatni ko'tarishga va bir-birini xursand qilishga yordam beradi.

2. **Ijtimoiy-siyosiy masalalarni muhokama qilish:** Latifalar ijtimoiy-siyosiy masalalarni muhokama qilishda, ularga hazil bilan munosabat bildirishda va fikr almashishda yordam beradi.

3. **Ijodkorlikni rivojlantirish:** Latifalar odamlarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, yangi g'oyalarni yaratishga va qiziqarli fikrlash uslublarini ishlab chiqishga yordam beradi.

4. **Madaniy boylikni saqlash:** Latifalar xalqning madaniy boyligini, an'alarini, qadriyatlarini saqlash va ularni kelajak avlodlarga yetkazishga yordam beradi.

Latifalarning Bugungi Kunda O'ziga Xos Xususiyatlari:

1. **Ommaviy axborot vositalarining ta'siri:** Latifalar bugungi kunda Internet, ijtimoiy tarmoqlar, televidenie va radio orqali keng tarqalgan. Bu ommaviy axborot vositalari latifalarni tezroq va kengroq tarqatishga imkon beradi.

2. **Turli-tuman janrlarning ta'siri:** Bugungi kunda latifalar turli-tuman janrlardan, masalan, komediya filmlari, chizgi filmlar, televizion dasturlar, stand-up sho'ularidan ta'sirlanib rivojlanmoqda.

3. **Yangi texnologiyalar:** Internet va ijtimoiy tarmoqlar yangi turdagi latifalarni yaratishga va ularni tezroq tarqatishga imkon berdi.

Xulosa. Latifalar folklorshunoslikning muhim qismidir, ular jamiyatning tarixi, an'analari, urf-odatlari, qadriyatlari va hayot tarzini aks ettiradi. Jahon folklorshunosligida latifa janrining o'rganilishi xalq ijodiyoti, madaniyat va jamiyat haqida ko'p narsalarni oshkor etadi. Latifalar bugungi kun uchun ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan, ular odamlarni kuldirishga, stressni yengishga, ijtimoiy-siyosiy masalalarni muhokama qilishga va madaniy boylikni saqlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. "Folklore va Afsonalar: O'zbek Xalq Og'zaki Ijodiyoti" (Mavzu bo'yicha ilmiy kitob)
2. "Kulgi va Satira: Tilning Ijodiy Quvvati" (Mavzu bo'yicha ilmiy maqola)
3. "Latifalar va Madaniyat: O'zaro Aloqa" (Mavzu bo'yicha ilmiy maqola)
4. "Tilning Ijodiy Imkoniyatlari: So'z O'yinlari va Hazil" (Mavzu bo'yicha ilmiy maqola)
5. "Latifalar va Ijtimoiy-Madaniy O'zgarishlar" (Mavzu bo'yicha ilmiy maqola)
6. "Jahon Folklorshunosligi: Tarix va Zamonaviy Tendentsiyalar" (Mavzu bo'yicha ilmiy kitob)